

Kriston Edit: Egy család vagyunk? – a család fogalmának polgárjogi vetületei a nemzetközi jog és az Alaptörvény rendelkezéseinek fényében

1. Bevezetés

A család emberi közösség, amely a társadalom legalapvetőbb egységét képezi. Éppen ezért amióta léteznek társadalmak, azóta létezik a család intézménye is. Az azonban, hogy tartalmilag mit is értünk család alatt, eltérően fogalmazható meg attól függően, hogy mely tudományterület vizsgálja a kérdést. A jogtudományban a család egységes fogalmát megalkotni mind a mai napig lehetetlen küldetés, törekvésekkel találkozunk, ugyanakkor olyan egységes jogi tartalmi elemek kidolgozása, amely lefed valamennyi típust, nagy nehézségeket jelent. Szerencsésebb talán a családi jogviszony fogalmát definiálni, ami azonban már talán sikerre vezethet, ugyanakkor itt sem mindegy, hogy mely jogterület megállapításait vesszük górcső alá. Jelen tanulmány arra kíván rávilágítani, hogy milyen ellentmondások fedezhetőek fel, ha a magánjogi sajátosságokat más jogterületek megállapításaival ütköztetjük. Ennek érdekében elemzés tárgyát képezi az európai nemzetközi szintéren végbemenő változások részletes ismertetése, az Alaptörvényünk rendelkezéseinek és az Alkotmánybíróság gyakorlatának ütköztetése, valamint a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény, a Ptk. rendelkezéseinek analízise. Előzetes hipotézisem mindenképpen az, hogy a családi jogviszony megítélése eltérő az egyes jogterületeken, mégis akadnak olyan elemek, melyek valamennyi esetben megtalálhatóak, felfedezhetőek és ezeknek kell a definíció alapját is képezniük.

2. A családok védelme a nemzetközi szerződésekben és az EJEB gyakorlatában

Az államok közötti szövetségek létrejöttének szükségszerű velejárója, hogy közös elvek és normák mentén igyekeznek egy egységes rendszer kiépítésére. A *családi élethez való jog*, mint alapvető jogosultság a magánélethez való jogból kinőve magát foglalta el helyét az alapjogok rendszerében. A nemzetközi jogban az idők folyamán számos olyan államközi megállapodás született, amelyek az alapjogok védelmét hivatottak biztosítani. Az *Emberi jogok Egyetemes Nyilatkozatának*¹ (a továbbiakban: EJENY) 16. cikke szerint „*a család a társadalom természetes és alapvető alkotóeleme és joga van a társadalom, valamint az állam védelmére.*”² Hasonlóan fogalmaz a *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* (a

¹ BARZÓ Tímea: A magyar család jogi rendje. Patrocínium Kiadó, Budapest, 2017, 36.

² EJENY 16. cikk 3. pont

továbbiakban: PPJNE), miszerint „*a család a társadalom természetes és alapvető egysége és joga van a társadalom és az állam védelmére.*”³ Mindkét egyezmény védendő értéknek tekinti a családot és a társadalom alapvető egységeként definiálja azt, ugyanakkor magáról a családfogalom tartalmi elemeiről nem tesz említést. Ha megvizsgáljuk a két egyezmény idézett cikkelyeinek további részeit,⁴ akkor nyelvtani értelmezés segítségével megállapítható, hogy az említett nemzetközi egyezmények két jogintézményt ismernek el, amelyekre a család védelme kiterjed. Az első a legalapvetőbb kapcsolat, a szülő-gyermek viszony. A másik a partnerek között fennálló kapcsolat, amely vonatkozásában az említett egyezmények egyértelműen a hagyományos értelemben vett házasság intézményét védik.

Az *Emberi Jogok Európai Egyezménye* (a továbbiakban: EJEE) 8. és 12. cikke szintén megfogalmaz a közösségi jog szintjén védelmi kötelezettséget a családokat illetően.⁵ A 8. cikk alapján „*mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.*”⁶ A 12. cikk ezt mintegy kiegészítve deklaráálja a házasságkötéshez való jogot.⁷ Az EJEE színrelépése óta eltelt időben az *Emberi Jogok Európai Bírósága* (a továbbiakban: EJEB) számos esetben értelmezte a fentebb hivatkozott rendelkezéseket. Ezen esetek sajátossága, hogy mindig az adott ügy körülményeire tekintettel lévő egyedi döntést hozott az EJEB, általánosan megfogalmazott elveket, megállapításokat nem dolgozott ki. Ugyanakkor a döntések összességét tekintve képet kaphatunk a nemzetközi tendenciák változásairól.⁸ A párkapcsolati formákkal összefüggésben elsősorban a házasságkötés szabadsága került előtérbe az EJEB korai joggyakorlatában. Az *F v. Switzerland*⁹ ügyben a svájci állampolgárságú F 1983-ban megkötötte harmadik házasságát, amelynek rövid időn belül véget is kívánt vetni, így bontókeresetet nyújtott be az illetékes bírósághoz. A bíróság pár hónapon belül felbontotta F házasságát, ítéletében azonban három év újrarázamosodási tilalommal sújtotta őt a svájci jogszabályok előírásainak megfelelően. F az EJEB-hez fordult a 12. cikk megsértésére történő hivatkozással. A Bíróság ítéletében kimondta, hogy a 12. cikk által garantált alapvető jog gyakorlásának társadalmi és jogi következményei egyaránt vannak.¹⁰ Az F-re kiszabott magánjogi büntetés a nemzeti jog része volt és attól, hogy az más államok

³ PPJNE 23.cikk 1. pont

⁴ Vesd össze az EJENY 16 cikkének további két pontját, valamint a PPJNE 23. cikkének 2., 3. és 4. pontját

⁵ SZEIBERT Orsolya: A családjogi harmonizáció kérdései és lehetőségei Európában. HVG-ORAC, Budapest, 2014, 19.

⁶ EJEE 8. cikk 1. pont

⁷ „*A házasságkötési korhatárt elért férfiaknak és nőknek joguk van a házasságkötésre és a családalapításra, az e jog gyakorlását szabályozó hazai törvények szerint.*” – EJEE 12. cikk

⁸ SZEIBERT (2014) 20.

⁹ F v. Switzerland no. 11329/85 (1987)

¹⁰ Vincent BERGER: Az Európai Emberi Jogi Bíróság joggyakorlata. HVG-ORAC, Budapest, 1999, 344.-345.

szabályozásától eltér, még nem sérti az egyezményt, főként „*ha a társadalom történelmi és kulturális hagyományaihoz, valamint a társadalom családról alkotott felfogásához ennyire szorosan kapcsolódó területről van szó.*”¹¹ A 12. cikkhez kapcsolódóan a házasság tradícionális melletti foglalt állást az EJEK a *Rees v. United Kingdom* ügyben,¹² ahol egy nemátalakító műtéten átesett személy kívánt az új nemének megfelelő, heteroszexuális házasságot kötni. Az EJEK hangsúlyozta, hogy a 12. cikk két különemű személy közötti, ugyanakkor a *hagyományos értelmezésnek megfelelő* házasságot védi. Későbbi gyakorlatában azonban már lazított ezen a merev állásponton a Bíróság.¹³ A házasság tradícionális megítélése az EJEK azonos nemű párokra vonatkozó gyakorlatából is jól nyomon követhető. 2006-ban került a Bíróság elé a *Parry v. United Kingdom* ügy,¹⁴ amelyben a háromgyerekes házasságban élő férj nemátalakító műtéten esett át és ennek következtében az akkori angol jog szerint fel kellett volna bontania a házasságát. Az azonos neműek közötti házasság ugyanis akkor még nem volt elfogadott. Az EJEK ugyan ismételen elutasította a fél kérelmét a *házasság hagyományos jellemvonásaira hivatkozva*, ugyanakkor *utalt a bejegyzett partnerkapcsolat lehetőségére*, mely akkoriban szinte ugyanazokat a jogkövetkezményeket biztosította volna, mint a házasság.¹⁵ Ugyancsak kiemelt jelentőségű a *Schalk and Kopf v. Austria*¹⁶ ügy. 2002-ben az azonos nemű pár házasságkötés iránti kérelmet nyújtott be a bécsi anyakönyvi hivatalhoz. Kérelmüket valamennyi fórumon elutasították, így az EJEK-hez fordultak az EJEK 8. és 14. cikkének, a családi élet védelmének megsértésére és hátrányos megkülönböztetésre hivatkozva. Az EJEK nem állapította meg a megjelölt jogszabályhelyek sérelmét, ugyanakkor számos fontos megállapítást tett. Kimondta, hogy a házasság nem korlátozható kifejezetten csak a különemű személyekre, de tekintettel „*a mélyen gyökerező társadalmi és kulturális konotációkra, amelyek ugyan eltérhetnek a társadalmak között, a 12. cikk nem teszi kötelezettséggé a házasságkötés azonos neműek számára történő biztosítását.*”¹⁷ Lényeges azonban, hogy a Bíróság korábbi megítélésén változtatva a 8. cikket nem a magánélet, hanem a családi élet oldaláról közelítette meg. Indoklása szerint a *család fogalma* nem korlátozható kizárólag a „*házasságalapú kapcsolatokra*”,¹⁸ hanem egyéb társas együttélési formákat is el kell ismerni tartalmi elemként.

¹¹ BERGER (1999) 345.

¹² Rees v. the United Kingdom no. 9532/81 (1986)

¹³ például B v. France no. 232-C (1992); Christine Goodwin v. the United Kingdom no. 28957/95 (2002) – GRÁD András: A Strasbourgi Emberi Jogi Bírászkodás Kézikönyve. Strasbourg Bt., Budapest, 2005, 381.

¹⁴ Parry v. the United Kingdom no. 42971/05 (2006)

¹⁵ SZEIBERT (2014) 51.-52. és 69-70.

¹⁶ Schalk and Kopf v. Austria no.30141/04 (2010)

¹⁷ Vasily LUKASHEVICH: Egy új európai család. In: Fundamentum 2010, 3. szám 119.

¹⁸ LUKASHEVICH (2010) 119.

A szülő-gyermek viszony tekintetében az EJEB elsősorban a származás és az örökbefogadás vonatkozásában hozott ítéleteket. Ezek közül a *Marckx v. Belgium ügy*¹⁹ volt a legjelentősebb. A belga jog szerint a házasságon kívül született gyermek anyjának formálisan örökbe kellett volna fogadnia gyermekét, hogy közöttük jogilag elismert családi kapcsolat keletkezzen és a szülő-gyermek jogviszonyból eredő jogkövetkezmények alkalmazhatóak legyenek.²⁰ A Bíróság akképp foglalt állást, hogy a családi élet vonatkozásában csak a ténylegesen meglévő, „élő”²¹ kapcsolatnak van jelentősége és nem tehető különbség törvényes és törvénytelen gyermek között. Szintén fontos ítélet a *Keegan v. Ireland*,²² ahol a felek de facto élettársi kapcsolatából született gyermek és az élettárs apa közötti kapcsolatot vizsgálták. A gyermek megszületését követően az érintettek kapcsolata megromlott, majd rövid idő múlva véget is ért. A Bíróság megerősítette az előbb említett belga ügyben hozott döntését és a védendő családi kapcsolat körében az apa és a gyermek között fennálló, tényleges szülő-gyermek viszonyt értékelte.²³ Az örökbefogadással kapcsolatosan elsősorban az a problémakör képezte az EJEB vizsgálódásainak tárgyát, hogy homoszexuális személyek akár közösen, akár egyedülállóként örökbefogadhatnak-e gyermeket. A *Fretté v. France* ügyben²⁴ utalt a Bíróság a részes államok közötti nagy szabályozási differenciáltságra, ennek értelmében nem állapította meg a 8. cikk sérelmét. Indokolásában kifejtette, hogy az örökbefogadás lényege abban áll, hogy a gyermek számára családot teremtsen és nem fordítva, ennek megfelelően ilyen helyzetben a gyermek érdekei az elsődlegesek.²⁵ Egy későbbi döntésében azonban kifejtette a Bíróság, hogy a hagyományos értelemben vett család védelme – főszabály szerinti – olyan nyomós és jogszerű indok, amely igazolhatja az eltérő bánásmódot az azonos nemű párok és az különmemű párok között. Ugyanakkor a családi vagy magánélet vitelének nem csak egyetlen módja van, illetve etekintetben nem csak egy választási lehetőség létezik. Az érintett osztrák kormány nem volt képes igazolni, hogy ilyen nyomós érdek fennállna esetükben. Az egyedülállóként történő örökbefogadás ugyanis engedélyezett volt, sőt az akkori bejegyzett élettársakról szóló szabályozás az azonos nemű partner kifejezett beleegyezését követelte meg az ilyen örökbefogadáshoz, ami azt támasztja alá, hogy a gyermek érdekei nem sérülhetnek olyan esetben, ha nem különmemű, hanem azonos nemű pár neveli fel.²⁶

¹⁹ *Marckx v. Belgium* no. 6833/74 (1979)

²⁰ GRÁD (2005) 402.

²¹ SZEIBERT (2014) 142.

²² *Keegan v. Ireland* no. 16969/90 (1994)

²³ SZEIBERT (2014) 143.

²⁴ *Fretté v. France* no. 36515/97 (2002)

²⁵ GRÁD (2005) 400.

²⁶ *X and others v. Austria* no. 19010/07 (2013)

Szintén az örökbefogadás kapcsán merült fel az *Emonet és társai kontra Svájc*²⁷ ügyben a családi élet egységének kérdése. Roland Emonet és Mariannick Faucherre kérelmezők mindketten előző házastársuktól elváltak és 1986-tól éltek élettársi kapcsolatban. A harmadik kérelmező Faucherre lánya, aki a nő házasságából született, édesapja azonban 1994-ben elhunyt. 2000-ben a lány súlyosan beteg lett, állandó gondozásra szorult, amit a másik két kérelmező látott el. A lánynak nagyon erős érzelmi kötődése alakult ki az édesanyja élettársával, így Emonet kezdeményezte az örökbefogadását, hogy családi kapcsolatuk jogi elismerést is nyerjen. A hatóságok engedélyezték az örökbefogadást, ugyanakkor töltötték az édesanya anyai státuszát az anyakönyvből, ugyanis a svájci szabályozás szerint az örökbefogadással minden korábbi családi kapcsolat megszűnik. Emellett hangsúlyozták, hogy az örökbefogadás akkor éri el célját, ha a felek között erős és tartós a családi kapcsolat, amit az élettársi együttélés, annak lazább volta miatt nem biztosít úgy, mint a házasság. Az EJEB itt is kifejezésre juttatta, hogy a családi kapcsolatok ma már nem korlátozódhatnak kizárólag csak a házasságon alapuló kapcsolatokra. Annak eldöntésekor, hogy egy kapcsolat mikor tekinthető a családi élet fogalmi körébe tartozónak valamennyi tényező gondos mérlegelése szükséges, különösen, hogy a pár együtt él-e, kapcsolatuk mióta áll fenn, illetve, hogy elkötelezettek-e a közös gyermek vállalása és nevelése iránt. Jelen esetben úgy ítélte meg, hogy a közös gyermek nem szorítható kizárólag a vérségi kapcsolatra, hanem annak is fontossága van, hogy a felek egy háztartásban és nagyon erős érzelmi közösségben élnek együtt.

Míndek alapján megállapítható, hogy az EJEB meglehetősen konzervatív álláspontot képviselt korábban és a családi jogviszonyok hagyományos alapokon nyugvó megközelítését helyezte előtérbe döntéseiben, ugyanakkor ma már a társadalmi elvárásokhoz igazodó, progresszív joggyakorlatot figyelhetünk meg. A családi jogviszonyok körében mindenképpen fontos vizsgálati szempontnak tekinti az érzelmi kötődés erősségének felmérését, ami eseteiben a jogviták eldöntésének kiindulópontját is jelenti.

3. A 43/2012 (XII.20.) AB határozat és az Alaptörvény módosításai

2012. január 1-én hatályba lépett Magyarország Alaptörvénye, ami felváltotta a korábbi Alkotmányt. A végleges rendelkezések hosszú időn át formálódtak, ami igaz a családok védelmére vonatkozó L) cikkekre is. Hatályba lépésekor így szólt az említett rendelkezés: „Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás

²⁷ Emonet and others v. Switzerland no. 39051/03 (2008)

alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. ... A családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.”²⁸ Az Alaptörvény egyértelmű törekvést fejezett ki arra nézve, hogy a korábbinál jelentősebb védelemben részesítse a család jogintézményét.²⁹ Ez a törekvés visszatükröződött már az előkészítő munkálatok során is. Az Alaptörvény megalkotásán dolgozó „Alkotmányos alapértékek” munkacsoport határozott célja volt, hogy az állam feladatává tegye, hogy „olyan politikai intézkedéseket eszközöljön, amelyek elősegítik egy férfi és nő közötti házasság által megalapozott családnak a társadalom alap- és életsejtjének középpontba kerülését.”³⁰ Értelmezésem szerint ez a megközelítés egyértelműen azt közvetíti, hogy bár valamennyi családi kapcsolat alkotmányos védelmet kell, hogy nyerjen, előtérbe kell helyezni a házasság intézményét. Ezt erősíti a munkacsoport család és a házasság közötti összefüggésekről tett megállapítása, miszerint „a társadalom alapvető építőköve a férfi és nő házasságából születő család. A házasság intézményének elismerése és megerősítése – tekintettel az egyéb párkapcsolati formák és életmódok terjedésére – megkerülhetetlen. Az Alkotmánynak rögzítenie kell azt is, hogy a családok – különösen a sok gyermeket nevelők – védelemre és gondoskodásra jogosultak.”³¹ Mindebből az is látszik, hogy mind az Alaptörvény kidolgozásakor, mind pedig az elkészült rendelkezésekben a jogalkotó a tradicionális értékek mellett tette le a voksát.³² Az Alaptörvény újítása az L) cikk (3) bekezdése, mely kimondja, hogy sarkalatos törvény szolgál a családok védelmének szabályozására. Ez a jogszabály a 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről (a továbbiakban: Csvt.), amelynek elfogadására szintén 2012-ben került sor.³³ A törvény a 7. §-ban fogalmazta meg a család fogalmát, amelyet eredetileg kizárólag ezen jogszabály vonatkozásában kellett volna értelmezni. Egy módosító javaslat hatására azonban kiterjesztették az alkalmazás körét valamennyi családot érintő jogi kérdésre.³⁴ A módosító javaslat első ránézésre üdvözlendő lett volna, hiszen egységes definíciót szolgáltatott a jogrendszer számára, ami elősegítette volna a jogbiztonság követelményének érvényesülését. Ugyanakkor ebben rejlett a hibája is, hiszen, ha valamennyi, családot érintő jogviszonyra egy azonos definíciót alkalmazunk, körültekintően kell megválasztani annak elemeit.

²⁸ Magyarország Alaptörvénye (a továbbiakban: Alaptörvény) L) cikk (1) és (3) bekezdés - közlönyállapot

²⁹ SCHANDA Balázs: A jog lehetőségei a család védelmére. In: Iustum Aequum Salutare, 2012, 2. szám 77.

³⁰ VARGA Zs. András: A házasságra és családra vonatkozó rendelkezések változása az alkotmányozás során. In: Iustum Aequum Salutare, 2012, 2. szám 120.

³¹ VARGA (2012) 120.

³² ÁRVA Zsuzsanna: Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 52.

³³ DOMBOS Tamás - POLGÁR Eszter: Zavaros progresszió - Az AB a családok védelméről szóló törvényről. In: Fundamentum, 2013, 1. szám 55.

³⁴ a T5128/53. számú módosító javaslat indoklása szerint „a koherenciázavarokat elkerülendő indokolt, hogy jelen törvénytervezet családdefiníciója legyen irányadó a magyar jogrendszer azon jogszabályaira, amelyek családokra vonatkozó rendelkezéseket tartalmaznak.” - DOMBOS-POLGÁR (2013) 56.

2012. december 20-án született meg az az alkotmánybíróági határozat, amely megsemmisítette a Csvt. családdefinícióra vonatkozó rendelkezését. Az érintett szakasz az alábbiak szerint hangzik: „*A család a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszer, amelynek alapja egy férfi és egy nő házassága vagy egyenesági rokoni kapcsolat, vagy a családbafogadó gyámság.*”³⁵A normaszöveg csak és kizárólag három formáját ismerte el a családnak, nevezetesen a házasságot, az egyenesági rokoni kapcsolatot és a családba fogadó gyámságot, viszont kizárta a társas együttélési módok más formáit, vagyis az élettársi kapcsolat valamennyi fajtáját.

Az alapvető jogok biztosa felismerve a problémát, az Alkotmánybírósághoz fordult az érintett rendelkezés vizsgálata és megsemmisítése érdekében. Indoklásában hivatkozott egyfelől az emberi méltóság, másrészt az egyenlő bánásmód követelményének sérelmére, amely sérelmeket álláspontja szerint a hagyományos család eszméjéhez történő ragaszkodás idézett elő. Az indítvány hivatkozott továbbá arra is, hogy a kifogásolt rendelkezés nemzetközi szerződésbe ütközése szintén megállapítható. Ahogy arra korábban utaltunk, az EJEE 8. cikke deklarálja az emberi élet, az emberi méltóság és a családi élet védelmét. Az indítvány szerint ez a nemzetközileg is deklarált alapjog sérült a Csvt. 7.§-ának fenntartásával. Érvelésében kifejtette továbbá, hogy a de facto élettársak szempontjából szintén fennáll ez a jogsérelem, hiszen a Csvt. vonatkozó rendelkezése őket is kizárta a család fogalmából.³⁶

Az AB a kérdéskör vizsgálata során arra a döntésre jutott, hogy az érintett jogszabályi rendelkezést megsemmisíti. Indoklásában egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy a család, mint fogalom tartalmát nem határozhatja meg kizárólag a házasság intézménye, hiszen a változó társadalmi konvenciók egyre inkább az alternatív társas együttélési formák felé fordulnak. A fiatalok számára már nem a házasság intézménye és velejárói jelentik az összetartozás és a biztonság alapját. Egyre inkább teret hódít a szociológiai értelemben vett családfelfogás, amelyre az AB is számos alkalommal hivatkozott határozatában. Fontosnak tartotta azonban az AB felhívni a figyelmet egy korábbi döntésében szereplő indokra is, mégpedig, hogy „*az Alkotmány a házasságot és a családot a magyar társadalom alapintézményének tekinti,*”³⁷ és ezért szükséges a jogintézmény alaptörvényi szintű védelme. Ez azonban felvetette annak a dilemmáját, hogy a házasság és az élettársi kapcsolat nem tekinthető teljesen egyenrangú jogintézménynek. Ezzel összefüggésben azonban az AB megállapította, hogy „*az Alkotmányból*

³⁵ Csvt. 7.§ (1) bekezdés

³⁶ SZEIBERT Orsolya: Az élettársi kapcsolat fogalma - itthon és Európában különös tekintettel a de facto élettársi viszonyokra. In: Magyar Jog, 2011, 5. szám 298.

³⁷ 154/2008 (XII. 17.) AB határozat

nem a házassági kötelék, mint együttélési forma egyedüli (kizárólagos), hanem a különös (kiemelt, alkotmányos szintű) védelme vezethető le, vagyis az Alaptörvény nem zárja ki más, a házasságtól eltérő párkapcsolatok törvényi szintű oltalmát. A jogalkotónak tehát ... lehetősége van a házasságon kívüli együttélési formákat is elismerni és törvényi szintű védelemben részesíteni.”³⁸

A testület érvelésének másik oldalát a gyermekek érdekei jelentették. Ezzel összefüggésben az AB ismét csak hivatkozott a szociológiai értelemben vett családfogalomra és megállapította, hogy az alaptörvényi védelemnek ki kell terjednie azokra a „*tartós jellegű kapcsolatokra*”³⁹ is, amelyben közös gyermek található, ugyanis ilyen esetekben az intézményvédelmi kötelezettség azon része kerül előtérbe, amely a kapcsolatból eredő új életet oltalmazza, függetlenül attól, hogy a gyermek milyen jogszabályi szinten származó együttélési formából született. Ezt erősíti az Alaptörvény XVI. cikke is, mely szerint „*Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.*”⁴⁰

Az AB ezzel a határozatával nagy lépést tett a család fogalmának tágabb értelemben vett meghatározása felé.⁴¹

Fontos kiemelni még, hogy a Csvt. 7.§-át megsemmisítő AB döntésben az érvelés fő eleme a korábbi joggyakorlatban is megjelenő eltérő jogszabályi szintű védelem volt. Ezt az ellentétet az Alaptörvény negyedik módosítása oldotta fel, amely jelentősen változtatott az L) cikk tartalmán. Az (1) bekezdés második mondata szerint a „*családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.*”⁴² Két nagyon fontos következménye lett ennek a módosításnak. Az egyik, hogy pontot tett az AB értelmezési vívódásainak végére és helyre tette a 43/2012 AB határozat által vázolt „*Alaptörvény vs. törvényi védelem*” dilemmát. Az eredmény az Alaptörvény által deklarált családfogalom, amely a hierarchia csúcsán álló jogszabályban került így kimondásra. Éppen ebben rejlik azonban a veszélye is, hiszen az idézett rendelkezés

³⁸ 43/2012. (XII. 20.) AB határozat

³⁹ 43/2012. (XII. 20.) AB határozat

⁴⁰ Alaptörvény XVI. cikk

⁴¹ Vannak azonban olyan szerzők is, akik önellentmondónak tekintik az AB döntését. - DOMBOS-POLGÁR (2013) 59-61. Felteszik a kérdést, hogy a család fogalma szükségszerűen kapcsolódik-e a közös gyermek vállalásához. Válaszukban elsőként az AB egy korábbi, 1993-as döntésére hivatkozva érvelnek az igenlő válasz mellett, majd ismertetik jelen döntés indoklását, amelyből arra a válaszra jutnak, hogy nincs kapcsolat az említettek között. Egy nagyon fontos érvet azonban nem említ a szerzőpáros, amely már az 1993-as döntésben is megjelent, ez pedig a szociológiai családfogalom értelmezés. Lásd ehhez: KRISTON Edit: A család fogalma a társadalmi innováció sűrűjében, különös tekintettel a jogi és szociológiai megközelítésre. In: Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica et Politica, 2018, 2.szám 396-407.

A tanulmány szemlélteti a szociológiai családfogalom jellemzőit, amelyből egyértelműen megállapítható, hogy a szociológiai megközelítés szinte minden hétköznapi értelemben vett családtípust képes lefedni és nem teszi szükségessé a közös gyermekvállalás feltételének teljesülését.

⁴² Alaptörvény L) cikk – a negyedik módosítást követően

szakít az AB korábbi gyakorlatával és a családi kapcsolatokat kizárólag a szülő és a gyermek között fennálló, valamint a házasságon alapuló kapcsolatokra redukálja. Egyes szerzők álláspontja szerint nincs mitől félni, ez a rendelkezés csupán a kapcsolat alapját és nem magát a definíciót határozza meg, így még lehetőség van arra, hogy a házasságon kívüli partnerkapcsolatokat a jogalkotó külön törvényekkel védje.⁴³ Ezen érvelés logikailag és tartalmilag is aggályokat vet fel, hiszen ha egy jogintézménynek a legmagasabb szintű jogi védelmet biztosítják, egy másiknak pedig a hierarchikus szint kisebb fokán elhelyezkedő védelmet adnak, az szükségszerűen differenciáltságot és diszkriminációt eredményez a kettő között. Az AB gyakorlata és az érintett határozatok azonban éppen az ellenkezőjét, azaz a házasság és az egyéb párkapcsolati formák azonos szintű védelmét célozták. Ezen túlmenően az a megállapítás is megkérdőjelezhető, hogy az L) cikk nem definíciót fogalmaz meg.

Mindebből az a következtetés vonható le, hogy az AB évtizedekre visszanyúló joggyakorlata egyértelműen progresszív szellemiségű, a társadalmi igényekhez igazodó szemléletmódot tükrözött. Ezzel szemben a jogalkotó az Alaptörvény negyedik módosításával kétszeresen visszalépett ezen az úton. Ez a megállapítás azonban csak a párkapcsolati formák vonatkozásában igaz, mert a szülő-gyermek viszonyrendszerben az említett módosítás egyértelműen megnyitotta az utat a szociológiai értelemben vett szülő-gyermek viszony perspektívája felé.

Az Alaptörvényből eredő dilemma további alátámasztásaként szót kell ejteni a 2020. november 10-én benyújtott kilencedik Alaptörvény-módosításról⁴⁴, amely szintén érinti az L) cikk meghatározását. A javaslat a hatályos L) cikket azzal kívánja kiegészíteni, hogy meghatározza a családon belüli jogviszony alanyait, nevezetesen, hogy „*az anya nő, az apa férfi.*” Ez a javaslat első látásra még inkább szűkíti a családtagok körén, hiszen csak azokat a gyermekeket nevelő családokat ismeri el, akik a hagyományosnak tekinthető családmódelben élnek.⁴⁵ A meghatározás viszont bizonyos szempontból mégis progresszióként értékelhető, hiszen a gyermeknevelés oldaláról lehetővé teszi, hogy ne kizárólag a házastársak és az általuk nevelt gyermekek körére szorítsa a család meghatározását a jogalkotó, hanem ide értendők most már a különmemű élettársak és az általuk nevelt gyermekek is, függetlenül attól, hogy a gyermek közös vagy sem. Ezzel a megfogalmazással ugyanis a jogalkotó feloldja azt a korábbi dilemmát is, mely alapján az élettárs szülők között – az Alaptörvény hatályos L) cikkeértelmében - nem

⁴³ GÁVA Krisztián: Az Alaptörvény módosításai. In: Pro Publico Bono - A Magyar Közigazgatás, 2014, 2. szám 38.

⁴⁴ Lásd részletesen: <https://www.parlament.hu/irom41/13647/13647.pdf> (letöltve: 2020.11.30.)

⁴⁵ Vesd össze a javaslat indoklásával: <https://www.parlament.hu/irom41/13647/13647.pdf> (letöltve: 2020.11.30.)

állhat fenn családi kapcsolat, míg a szülők és a gyermek között viszont igen.⁴⁶ Fontos azonban megegyezni, hogy ez a rendelkezés szűkíti is a családi jogviszonyba tartozó felek körén, hiszen akik azonos neműek közötti párkapcsolatban – akár bejegyzett élettársi kapcsolatban, akár azonos neműek közötti de facto élettársi kapcsolatban – élnek és közösen nevelnek⁴⁷ gyermeket, azokat kizárja ez a meghatározás.

4. A családi jogviszonyok megítélése a Ptk. rendszerében

Hatályos jogunkban a családi kapcsolatok legfőbb forrása a Ptk. Negyedik Könyve, az ún. Családjogi Könyv (a továbbiakban: CsJK). A CsJK tartalmazza a házasságra vonatkozó szabályokat, a de facto élettársak meghatározott csoportjára alkalmazandó normaanyagot, illetve a rokonság⁴⁸ és a gyámság kérdéskörét. Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy rendszertani megközelítésben az alábbi személyek közötti viszonyt kell családnak tekintenünk:

- azon felek kapcsolatát, akik egymással házasságot kötöttek,
- azon de facto élettársakat, akik között az élettársi kapcsolat legalább egy éve fennáll és a kapcsolatukból gyermek származik,
- azon felek kapcsolatát, akik egymással a CsJK értelmében rokoni kapcsolatban állnak,
- a kiskorú és a gyám között fennálló kapcsolatot.

E rendszertani megközelítés hibája azonban abban rejlik, hogy nem fed le minden társadalmi kapcsolatrendszerrel a szabályozás. Azon de facto élettársak ugyanis, akik között fennáll maga az élettársi kapcsolat, ugyanakkor nincs közös gyermekük, nem tartoznak a CsJK tárgykörébe, ezáltal rendszertani szempontból a köztük fennálló jogviszonyt nem tekinthetjük családjogi jogviszonynak.

⁴⁶ Ez az értelmezés abból ered, hogy az L) cikk kizárólag a házasságot és a szülő-gyermek viszonyt említette a család alapjaként. Így állhat elő az, hogy a gyermek és a szülő között van fennálló családi kapcsolat, míg ha szülők csak élettársi kapcsolatban élnek egymással, akkor őket nem tekinthetjük jogilag elismert családi kapcsolatnak. Ez az értelmezés azonban mindenképpen szűkkörű és kizárólag az Alaptörvényi rendelkezésekre fókuszál, ezt azonban a Ptk. Családjogi Könyvének rendelkezései szükségszerűen kiegészítik, ami viszont már önmagában is képes feloldani ezt az ellentmondást, erre azonban a következő fejezetben térek ki.

⁴⁷ Mindenképpen fontos megjegyezni, hogy esetükben közös gyermekről nem beszélhetünk jogi értelemben, csak a közös nevelés merülhet fel a jogi keretek között, vagyis amikor egyikük a gyermek biológiai szülője is egyben, míg a másik nem.

⁴⁸ A CsJK a Csjt.-hez hasonlóan a rokonság egyenes és oldalági fogalmának körülírásán túl, általános jelleggel nem határozza meg, mit ért rokoni kapcsolat alatt. A jogirodalmi álláspontok szerint jogszabályi szinten nincs is szükség erre, mert a rokoni kapcsolatokhoz családjogi joghatást fűző normák közvetlen módon határozzák meg, kire is vonatkoznak. Egyetértés van viszont atekintetben, hogy a Ptk. egészét nézve a rokonság tágabb értelmezésének van jelentősége. Ezt támasztja alá az értelmező rendelkezésekben szereplő közeli hozzátartozó és hozzátartozó meghatározása is. – BOROS Zsuzsa: A házastársak személyi viszonyai. In: Petrik Ferenc (szerk.): Polgári Jog-Családjog, Hvg-Orac, Budapest, 2013, 159.

Hasonló a helyzet a bejegyzett élettársak esetén, hiszen, ha megvizsgáljuk a CsJK-t, konkrét normaszöveggel a vonatkozásukban nem találkozunk. Ez az állítás azonban nem teljesen helytálló, mert bár a bejegyzett élettársi kapcsolat továbbra is külön törvényben⁴⁹ nyer szabályozást, ugyanakkor a törvény 3. §-a úgy fogalmaz, hogy megfelelően alkalmazni kell

- a házasságra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársi kapcsolatra,
- a házastársra vagy házastársakra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársra vagy bejegyzett élettársakra,
- az özvegyre vonatkozó szabályokat az elhunyt bejegyzett élettárs túlélő bejegyzett élettársára,
- az elvált személyre vonatkozó szabályokat arra a személyre, akinek bejegyzett élettársi kapcsolatát megszüntették,
- a hajadonra, nőtlenre vonatkozó szabályokat arra a személyre, aki még nem volt házas, és bejegyzett élettársi kapcsolatot még nem létesített, és
- a házaspárra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársakra.⁵⁰

Mindebből pedig az következik, hogy – a törvény által említett kivételektől⁵¹ eltekintve – ahol a Ptk. házastársakról rendelkezik, az alatt a bejegyzett élettársakat is érteni kell. Ebből pedig az következik, hogy a bejegyzett élettársak ugyan *expressis verbis* nincsenek megnevezve a Ptk. rendelkezéseiben, ugyanakkor rendszertani szempontból a köztük fennálló jogviszonyt családjogi jogviszonynak kell tekinteni az utalószabály következtében.

A *de facto* élettársak helyzete az egyik legvitatottabb kérdéskör a családjogban,⁵² éppen ezért szükségesnek tartom részletesebben is foglalkozni ezzel a kérdéskörrel. Az alábbiakban azon érveimet sorakoztatom fel, amelyek a rendszertani elhelyezés ellenére mégis bizonyítják a CsJK által szabályozott családi jogviszonyok és a *de facto* élettársak szabályozásának hasonlóságait. A szabályozástörténet szempontjából elmondható, hogy a bírói gyakorlatban már egészen korán megjelent a *de facto* élettársak egymással szembeni vagyoni igényeinek rendezése, amelyet akkoriban a polgári jogi társaság szabályaiból vezettek le, majd a *PK. 94. számú állásfoglalásban* rögzítésre is került.⁵³ Jogszabályi szinten azonban elsőként az *1977. évi IV.*

⁴⁹ 2009. évi XXIX. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról (a továbbiakban: Bék II.)

⁵⁰ Bék II. 3. § (1) bekezdés

⁵¹ Lásd részletesen: Bék II. 3. § (2) – (5) bekezdés

⁵² Lásd bővebben: HEGEDŰS Andrea: Az élettárs fogalma és a kifejezés tartalmi vonatkozásai. In: Családi jog, 2006, 4. szám 3-24.

⁵³ HEGEDŰS (2010) 20.o.

*törvény*⁵⁴ rendezte az élettársak közötti vagyoni viszonyok szabályozását. Ez volt az első jelentős lépés, hiszen elismerték ezáltal, hogy az élettársi kapcsolat létező jogintézmény, ugyanakkor a szabályozás negatívuma volt, hogy a jogalkotó nem tekintette családjogi viszonyoknak, ha valaki házasságon kívüli együttélési formát választott. Elhelyezését tekintve a de facto élettársi kapcsolat az 1959-es Ptk. *kötelmi jogi szabályai* közé került.

1996-ban következett be változás, ugyanis a 1977-es törvény *csak egy férfi és egy nő közötti viszonyként* definiálta a de facto élettársi kapcsolatot. Hosszú folyamat eredményeként, illetve alkotmányossági viták sokaságán keresztül az 1996. évi XLII. törvény lehetővé tette, hogy a de facto élettárs fogalma alkalmazható legyen azonos nemű párok vonatkozásában is. Mindeközben azonban megkezdődött a Ptk. kodifikációja, amely során a jogalkotó kiemelt figyelmet szentelt az élettársi kapcsolatok részletesebb szabályozásának. A de facto élettársi kapcsolatokat *teljesjogú és létező családjogi intézményként kívánta elismerni*⁵⁵ a Polgári Törvénykönyv koncepciója, hivatkozva arra, hogy az élettársak társadalmi megítélése jelentős változáson ment keresztül és a felnövekvő fiatalabb generációk előnyben részesítik az élettársként történő együttélést, mint a házasság kínálta lehetőségeket.

A szakértői munka során hamar egyértelművé vált, hogy a korábbi szűkszavú szabályozás nem felel meg sem a de facto élettársi kapcsolat tartalmának, sem a társadalmi elfogadottságának. A kapcsolat lényege ugyanis abban áll, hogy a de facto élettársak a házastársakhoz hasonlóan, rendszerint gyermekeikkel együtt családot alkotva élnek, ugyanakkor mindezt a házassághoz képest kisebb kötöttségek között kívánják megélni. Ennek megfelelően a 2003-ban közzétett Ptk. koncepció mellett foglalt állást, hogy a kibővített szabályanyag a CsJK-ban kerüljön elhelyezésre.⁵⁶ A tervezet két fontos tényezőt értékelt a kapcsolat vonatkozásában, még hozzá a tényleges együttélés időtartamát, valamint a közös gyermek létét és ezek legalább egyikének megléte esetén biztosította a megfelelő joghatásokat. A korábbi szűkszavú megoldásban szereplő *vagyonjogi hatások módosítása mellett* a de facto élettárs *tartását* és az egyik de facto élettárs halála esetén a másikat *törvényes öröklés jogcímén megillető lakáshasználati jogot* kívánta a jogalkotó bevezetni. A CsJK első szakértői munkatervezetében megjelent a kapcsolat önkormányzati jegyzőnél történő *fakultatív regisztrálásának* lehetősége is, ami ugyan nem státuszt generált volna az érintetteknek, de a kapcsolat fennállásának bizonyítását jelentősen

⁵⁴ 1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről

⁵⁵ HEGEDŰS (2006) 11.-12.

⁵⁶ KÖRÖS András: A családjog jövője: Az új Ptk. Családjogi könyve – a 2013. évi V. törvény és a Szakértői Javaslat összevetése; Első rész: Alapelvek, Házasság, Élettársi kapcsolat. In: Családi Jog, 2013, 3. szám 6.

megkönnyítette volna.⁵⁷ Ezt meghaladóan pedig a bírói gyakorlatból beépítésre és rögzítésre került a tervezetbe a de facto élettársak együttműködési és támogatási kötelezettsége.⁵⁸

A fentebb részletezett koncepció ugyanakkor sosem lépett hatályba, a törvényjavaslattal szemben ugyanis az utolsó pillanatban módosító indítványt nyújtottak be, melynek elfogadásával a Ptk.-ban egy elég sajátos jogi megoldás született. A módosító indítvány magyarázata szerint a de facto élettársak között „*magánjogi jogviszony*” áll fenn, aminek alapja „*a felek szerződése, amelyben mindenre kiterjedően rendezhetik kapcsolatukat.*”⁵⁹ Az indokolás legvitathatóbb kijelentése azonban az, hogy aki élettársi kapcsolatot létesít, az nem kívánja magára nézve érvényesíteni a házasság és a család belső jogi rendjét, ezért e kapcsolatokhoz nem fűződhetnek családjogi joghatások.⁶⁰ A módosító indítvány kapcsán a jogalkotó rendkívül éles szemléletváltása figyelhető meg, ugyanis a Koncepció készítése kapcsán teljesen más magyarázattal szolgált a de facto élettársak szabályozását illetően. A Szakértői Javaslát indokolása ugyanis arra hívta fel a figyelmet, hogy a de facto élettársak jogviszonyát rendező szabályanyag CsJK-ban történő elhelyezése *azt juttatja kifejezésre – az európai államok többségéhez hasonlóan –, hogy családjogi kapcsolatnak tekinti azt annak ellenére, hogy elismertsége és támogatottsága nem azonos a házasságéval.* A javaslat azt is figyelembe vette, hogy aki de facto élettársi kapcsolatot akar létesíteni, az jogi szempontból kötetlenebbül kívánja e társas kapcsolatát alakítani, így a jogalkotás is csupán keretszabályokkal, de a korábbiakhoz képest részletesebben kívánta rendezni a de facto élettársak jogviszonyát, elhelyezve azt a CsJK házasságot követő külön fejezetében.⁶¹

A de facto élettársi kapcsolat családi jogviszonyként való elfogadását támasztja alá az is, hogy a de facto élettársi kapcsolat Ptk.-ban szereplő meghatározása szinte teljes egyezést mutat a jogalkotás és a bírói gyakorlat eddigi állásfoglalásaival.⁶²

A másik nagyon fontos közös vonás a de facto élettársi kapcsolat fogalmi elemeinek és a házastársak életközösségére vonatkozó bírói értelmezések nagyfokú hasonlósága. A házassági életközösség fogalmát maga a jogalkotó nem határozza meg, de az ítélkezési gyakorlat hosszú

⁵⁷ A későbbiekben ezt váltotta fel az Élettársi Nyilatkozatok Nyilvántartása, amely 2010. július 1. és 2010. december 31. között a különmemű élettársak vonatkozásában apasági vélelmet keletkeztetett. A 2010. évi CXLVIII. törvény azonban ezt a joghatást 2011. január 1-től hatályon kívül helyezte, így a regisztrálás ma már csak a kapcsolat fennállásának bizonyítását könnyíti meg. – KÖRÖS (2013) 7.

⁵⁸ KÖRÖS (2013) 7.

⁵⁹ T/7971/106 számú módosító javaslat indokolása. 12. <https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0106.pdf> - (letöltve 2020.11.30.)

⁶⁰ T/7971/106 számú módosító javaslat indokolása. 12. <https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0106.pdf> - letöltve 2019.10.29.

⁶¹ A Ptk Szakértői Javaslátának magyarázata

⁶² Lásd ehhez részletesen KRISTON Edit: A de facto élettársi kapcsolat elmélete és gyakorlata – fogalmi nehézségek (I. rész) In: Advocat, 2018, 4. szám. 3-7.

idő óta változatlan tartalommal értelmezi azt. Ennek megfelelően a házastársak életközössége magába foglal érzelmi, erkölcsi és vagyoni összetevőket és tartalmi eleme rendszerint a közös háztartás, a közös gazdálkodás és a bensőséges személyi kapcsolat. Az elemek hiánya az életközösség megállapíthatóságát kizárja, amit jól példáz az az eset, ha a házaspár a legalapvetőbb információk szintjén sem ismerik egymás magánéletét, múltját. Amennyiben ugyanis a házastársak között a rokoni kapcsolatot mindössze a házassági anyakönyvi kivonat támasztja alá, a tőle elvárható tartalom nélkül, akkor kétséges, hogy a házasságkötés ténye ellenére együttélésük valódi lenne.⁶³ Az életközösség fogalmi elemei ugyanakkor tágran értelmezendők, nem szükséges együttesen fennállniuk, egyik-másik hiányozhat, illetőleg az általánostól eltérhet,⁶⁴ valamint nem kell egy általános-szokványos mércéhez igazodnia.

A de facto élettársi kapcsolat esetén hasonló értelmezést nyernek a forgalmi elemek. A de facto élettársi kapcsolat fennállásának megállapításához a lényegi jellemzőket *együttesen és összességében*⁶⁵ kell vizsgálat tárgyává tenni, de az élettársi életközösség tényének megállapításhoz – ellentétben a házassági életközösséggel – *minden fogalmi elem együttes fennállásának a bizonyítottsága szükséges*, ezek bármelyikének hiánya miatt az élettársi életközösség nem állapítható meg.⁶⁶ A két meghatározás közös elemei tehát a felek között fennálló érzelmi közösség léte, valamint az ehhez kapcsolódó vagyoni jogi hatások, amelyet jómagam – arra tekintettel, hogy a vagyonnal való gazdálkodás akár közös, akár elkülönülő formát is ölthet – gazdasági kapcsolatként azonosítok, ez ugyanis még vagyonekülönítés esetén is szükséges valamilyen formában a felek között.

A jogilag szabályozott párkapcsolatok mellett a Ptk. fontos újítása az is, hogy a nem biológiai alapú családi kapcsolatok is elismerést nyernek tételes jogi rendelkezésekben, ami szintén azt támasztja alá, hogy ezen formák is családi kapcsolatnak tekinthetők, annak ellenére, hogy nem a tradicionális elveken alapulnak. Ilyen például a mostohaszülő és a mostohagyermek kapcsolata, akik között családjogi tartási jogviszony keletkezhet, vagy hasonlóan az élettárs nevelő szülő, aki meghatározott feltételek fennállásakor szintén tartási igénnyel léphet fel a nevelt gyermekkel szemben.⁶⁷ Ezt meghaladóan bizonyos esetekben a Ptk. kapcsolattartási jogot is biztosít ezen személyeknek a felek között kialakult erős érzelmi kötődés kapcsán.⁶⁸

⁶³ BH 2017.36.

⁶⁴ BH 2003.323.

⁶⁵ Lásd részletesen: SZEIBERT Orsolya: Az élettársak és vagyoni viszonyaik: különös tekintettel a magyar ítélkezési gyakorlatra és a házasságon kívüli partnerkapcsolatok szabályozási megoldásaira Európában. HVG-ORAC, Budapest, 2010.

⁶⁶ Pfv. II. 20.120/2017.

⁶⁷ Ptk. 4:199. §

⁶⁸ Ptk. 4:179. §

Ezen kapcsolatrendszerre is alkalmazható az általam tett fogalmi javaslat, hiszen a felek közötti érzelmi közösség a sajátos életvitelből szintén levezethető, és a tartás okán a sajátos gazdasági kapcsolat is azonosítható.

5. Konklúzió

Következtetésként mindenképpen elmondható az, hogy a családi jogviszonyok sokszínűsége tagadhatatlan a mai társadalomban és a jogi szabályozásban egyaránt. Az elvégzett elemzések rámutatnak arra, hogy összességében progresszió figyelhető meg abban a tekintetben, hogy a jogalkotás igyekszik lépést tartani a társadalmi folyamatokkal, változásokkal. A tradicionális formák mellett helyet, és egyben jogi elismerést kaptak az egyéb családformák, mint például a de facto élettársak, vagy a biológiai kapcsolat hiányában együtt élő felek jogviszonyai. Bár az Alaptörvény szintjén még akadnak kérdések, a családjog anyajogaként jelentkező Ptk. normái egyértelműen előrelépést prognosztizálnak és igazolják, hogy a családi jogviszonyok két nagyon fontos fogalmi elemre alapulnak, egyfelől a felek között fennálló érzelmi közösségen, másrészt az ebből eredő sajátos gazdasági kapcsolaton. E két tartalmi elem az, ami álláspontom szerint a mai szabályozási környezetben egyértelműen képes választ adni arra, hogy mi is a családi jogviszony és miben különbözik a polgári jog (és a magánjog) egyéb jogviszonyaitól.

Irodalomjegyzék

- ÁRVA Zsuzsanna: Kommentár Magyarország Alaptörvényéhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2013.
- BARZÓ Tímea: A magyar család jogi rendje. Patrocínium Kiadó, Budapest, 2017.
- Vincent BERGER: Az Európai Emberi Jogi Bíróság joggyakorlata. HVG-ORAC, Budapest, 1999.
- DOMBOS Tamás - POLGÁR Eszter: Zavaros progresszió - Az AB a családok védelméről szóló törvényről. In: Fundamentum, 2013, 1. szám
- GÁVA Krisztián: Az Alaptörvény módosításai. In: Pro Publico Bono - A Magyar Közigazgatás, 2014.
- GRÁD András: A Strasbourgi Emberi Jogi Bírászkodás Kézikönyve. Strasbourg Bt., Budapest, 2005.
- HEGEDŰS Andrea: Az élettárs fogalma és a kifejezés tartalmi vonatkozásai. In: Családi jog, 2006, 4. szám
- KÖRÖS András: A családjog jövője: Az új Ptk. Családjogi könyve – a 2013. évi V. törvény és a Szakértői Javaslat összevetése; Első rész: Alapelvek, Házasság, Élettársi kapcsolat. In: Családi Jog, 2013, 3. szám
- KRISTON Edit: A család fogalma a társadalmi innováció sűrűjében, különös tekintettel a jogi és szociológiai megközelítésre. In: Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica et Politica, 2018, 2.szám
- KRISTON Edit: A de facto élettársi kapcsolat elmélete és gyakorlata – fogalmi nehézségek (I. rész) In: Advocat, 2018, 4. szám
- Vasily LUKASHEVICH: Egy új európai család. In: Fundamentum 2010, 3. szám
- SCHANDA Balázs: A jog lehetőségei a család védelmére. In: Iustum Aequum Salutare, 2012.
- SZEIBERT Orsolya: A családjogi harmonizáció kérdései és lehetőségei Európában. HVG-ORAC, Budapest, 2014.
- SZEIBERT Orsolya: Az élettársak és vagyoni viszonyaik: különös tekintettel a magyar ítélkezési gyakorlatra és a házasságon kívüli partnerkapcsolatok szabályozási megoldásaira Európában. HVG-ORAC, Budapest, 2010.
- SZEIBERT Orsolya: Az élettársi kapcsolat fogalma - itthon és Európában különös tekintettel a de facto élettársi viszonyokra. In: Magyar Jog, 2011, 5. szám
- VARGA Zs. András: A házasságra és családra vonatkozó rendelkezések változása az alkotmányozás során. In: Iustum Aequum Salutare, 2012, 2. szám